

ET HAV AV FRIHET

av Harald Olsen

Havet har for kystens befolkning fra tidenes morgen vært et symbol på frihet. Mens landjorden og dens ressurser var bundet av eiendomsrett, var havet fritt. Man kunne bare eie så langt ut fra stranden som en hest kunne vade. Lenger ute var alt felles. Ingen kunne eie havet. Først med moderne havrett har nasjoner kunnet gjøre krav på havområder. Men fortsatt kan ikke privatpersoner eie hav.

På landjorden har eiendomsretten satt skiller mellom mennesker. Noen arvet jord, ressurser og rikdom. Andre ble født til fattigdom, og til å overleve ved å arbeide for de som eide. Men også for de eiendomsløse representerte havet en mulighet. Greide man å skaffe seg båt og fiskeredskaper kunne man fritt høste av havets rikdommer. Slik var havet en vei til frihet fra eiendomsrettens tvangssystem.

De verdier og den kultur som utviklet seg rundt havgående skip og ferdsel på de syv hav representerte også muligheter for de eiendomsløse. For her var det dyktighet, og ikke sosial arv og sosiale skillelinjer, som var avgjørende. Her kunne fattiggutten mønstre på som dekksgutt og møyssommelig stige i gradene – helt til kaptein – hvis han var dyktig nok. Derfor var en karriere på havet den store drømmen for mang en fattiggutt. Her lå friheten fra de stavnsbånd og den fattigdom som kunne ha bundet slekten i generasjoner. Og derfor søkte mange seg ut til sjøs så snart de var gamle nok til det.

Men det fantes hindringer for å få oppleve friheten på havet. Noen kunne være skapt av kirken. En slik hindring var konfirmasjonen. Det var nemlig ikke mulig å slippe ut i utenriksfart uten at man var konfirmert. Og konfirmasjonen kunne være en alvorlig barriere for dem som ikke hadde legning for boklig lærdom og et hode som var skapt for passiv memorering.

Den norske forfatteren Alexander Kielland har i sin roman "Gift" fra 1883¹ gitt en gripende skildring av dette. Romanen er et bitende oppgjør med et skolevesen som utelukkende var basert på passiv og uselvstendig gjengivelse av ferdigtygget kunnskap, og en konfirmasjonsordning som bidro til å sortere mennesker ut fra evnen til passiv læring, framfor å stimulere til selvstendig tro. Kielland forteller historien om fattiggutten Osmund Sauamyren, hvis høyeste ønske var å komme seg til sjøs. Men konfirmasjonen var den store hindringen. For Osmunds hode var ikke skapt med den rette hukommelseevnen. Og utfordringen var ikke liten, den besto nemlig i å kunne hele Erik Pontoppidans katekismeforklaring utenat, og kunne gjengi Pontoppidans lange og intrikate formuleringer på prestens spørsmål under overhøringen i kirken.

Osmund Sauamyren hadde ikke mestret dette, selv etter gjentatte forsøk. Og nidkjære kapellaner hadde derfor ikke sluppet han gjennom til konfirmasjon. Ved hvert eneste forsøk ble han gjenstand for ydmykelse og latterliggjøring i full offentlighet i kirken. Nå var han blitt en storvokst attenåring, en fullvoksen mann, som likevel ikke var sluppet ut i ordentlig arbeid.

Men så hendte det dette året at det ikke var en av de krevende kapellanene, men den gamle prost Sparre, som fikk ansvar for konfirmantundervisningen. Prosten var en klok gammel mann, som dessuten hadde en hemmelighet. Han hadde en liten notatbok hvor han gjorde små notater om hva av katekismeforklaringene som de enkelte konfirmantene hadde greid å lære. Og han hadde gjort en

¹ Alexander L.Kielland: Samlede verker, bind 3. Gyldendal, Oslo 1999.

overraskende oppdagelse, nemlig at Pontoppidans lange utlegning av "evangelii naadegaver" på uforklarlig vis hadde fått innpass i Osmund Sauamyrens hukommelse. Han noterte dette i sin bok.

Da det kom til overhøring i kirken, benyttet prost Sparre diskret sin lille notatbok. Og da han kom til Osmund, bakerst i rekken, ga han stikkordet om "evangelii naadegaver". Det var som å trykke på en knapp, og menigheten fikk sin store overraskelse! Målløse hørte de Pontoppidans lange og innviklede utlegning om "Kristi rettferdighet, syndenes forlatelse, den børnlige utkårelse, Guds faderlige omsorg, arverettigheten, fred med Gud..." osv. osv. Den nidkjære kapellan "gikk nesten bakover i stolen" da han fikk høre Osmunds bravurnummer. Ingen kunne lenger nekte Osmund konfirmasjon, og glad kunne han dra ut til friheten på havet. Selv for den kirkekritiske Alexander Kielland var det nok ingen tilfeldighet at det nettopp var "evangelii naadegaver" som ble Osmund Sauamyrens frihetsbrev.

Havet har i uminnelige tider også vært uttrykk for menneskets åndelige frihetslengsel og søken etter en dypere mening i tilværelsen. Havets mange ansikter, fra sommermorgenen solglitrende flate til vinterstormens ville inferno, har vært symbolet på livets omskiftelighet og uforutsigbarhet. Men i dette ligger også frihetens forutsetninger og vilkår. For verken livet eller skaperverket er deteminert eller forutbestemt.

I den jødisk-kristne tradisjonen er det opprørte hav og det strømmende vann det dominerende symbolet for liv, vekst, forandring og fornyelse. I skapelsesberetningen er urhavet utgangspunkt og begynnelse. Guds skaperhandling begynner ved at vinden – Guds ånd – setter vannet i bevegelse². Det opprørte hav blir alt livs kilde, og samtidig symbolet på skaperverkets uforutsigbarhet. Det gjennomstrømmer alt, fra skapelse til apokalypse – da Menneskesønnens røst skal lyde "som brusset av veldige vannmasser"³. Det opprørte havet representerer tilværelsens kreative energi og forandrende krefter. Erkeengelen Mikael har gjennom århundrer vært havets skytsengel, og bildet av Mikael ridende på en hvit hest – med vinden og over bølgetoppene uten sal og bissel – har vært det visuelle uttrykket for skaperverkets frihet og ukontrollerbarhet.

Det samme mangfoldige bildet av havet finner man også i Bibelens øvrige skrifter, ikke minst i Salmenes bok. Her er havet et symbol på storheten i Guds skaperverk. Og som det øvrige skaperverket skal også havet prise sin skaper: "Lovsyng Herren fra jorden, store sjødyr og alle havdyp, ild og hagl, snø og skodde, stormvind som setter hans ord i verk"⁴. Selv stormen kan altså være en lovsang for Herren, og det "som setter hans ord i verk". Og havet kan også gi innblikk i Guds handlinger og vilje, og bli en kilde til kunnskap om Gud: "Herre, til himmelen rekker din miskunn, din trofasthet når til skyene. Din rettferd er som mektige fjell, som det store havdyp er dine dommer"⁵.

Havet kan også være det ukjente, det uberegnelige og det skremmende. Men selv i kaos og motgang er Gud til stede: "Gud er vår tilflukt og vår styrke, en hjelp i nød og alltid nær. Derfor frykter vi ikke når jorden skaker, når fjellene vakler i havets dyp. Vannet buldrer og bruser, fjellene skjelver når havet reiser seg"⁶. Dette fikk disiplene erfare i storm på Gennesaretsjøen, da Jesus viste seg som den som både vind og sjø måtte adlyde⁷. Men Peters forsøk på å mestre naturelementene og havets bølger ble mislykket da han stolte mer på egne trosprestasjoner enn tiltro til Mesterens ord⁸.

² 1.Mos.1,1-10

³ Joh.åp.1,15

⁴ Salme 148,7-8

⁵ Salme 36,6-7

⁶ Salme 46,2-4

⁷ Luk.8,22-25

⁸ Matt.14,28-33

I den naturfromhet som i tidlig middelalder vokste fram i de keltiske delene av den europeiske kristenheten ble denne bibelske naturforståelsen utviklet videre. Iren Johannes Scotus Eriugena (c.810-877) oppfattet Bibelen og det fysiske skaperverket som to åpenbaringer av det samme, nemlig Guds skapelses- og frelseshandling. Lyset fra skapelsens første dag gjennomstrømmer alt det skapte og er alt livs kilde. Skapelse og forløsning er to sider av samme sak. Forløsning er å frigjøre det lys som er skaperverkets essens og innerste kjerne. Frelse er både menneskehetens og hele skaperverkets forløsning og frigjøring.

Med en slik naturforståelse er det ikke så overraskende at det er sjøfarere i denne tradisjonen som på den dristigste måten har gitt seg havet og naturkreftene i vold. Med en grunnleggende tro på Guds tilstedeværelse i sitt skaperverk satte keltiske munk ut på havet i åpne skinnbåter, ofte uten seil, årer og ror. De lot vind og strøm – og Gud som elementenes herre – bestemme kurs og mål. De søkte åpenbart friheten på havet, frihet fra de bindinger i kirke- og klosterliv som hindret dem i en radikal etterfølgelse av Kristus. De oppfattet seg gjester i verden – *hospites mundi* – som ikke ville la seg binde fast i jordisk velbefinnende og bekvemmelighet.

Disse dristige sjøfarerne oppfattet sitt oppbrudd og sin seilas som en pilegrimsferd i Kristi fotspor – *peregrinatio pro Christo* – eller heller: en seilas i Kristi kjølvann. Den frihet de søkte på havet var ikke en frihet uten mål og mening. Deres motiv var etterfølgelse og overgivelse: en overgivelse i Skaperens hender, og til Kristi eksempel og ledelse. Og av den grunn ble de, uten å være del av noen slags kirkelig strategiplan, en av sin tids viktigste misjons- og fornyelsesimpulser.

De sjøfarende keltiske munkene hadde på havet lært noe viktig om frihetens vesen: sann frihet kan aldri være grenseløs uavhengighet og uforpliktende ansvarsløshet. Her deler de innsikt med moderne filosofer. I sin nye bok "Frihetens filosofi" analyserer den norske filosofen Lars Fr. Svendsen frihetens mange betydninger og dimensjoner⁹. Han ender opp med at frihetens dypeste vesen er å forplikte seg overfor noe. Forpliktelsen – overfor mennesker og verdier – er det som gir livet retning og mening. I et samfunn som blir stadig mer pluralistisk og fragmentert, blir dette en desto viktigere erkjennelse å holde fast ved. Å bli seg selv, å realisere seg selv, er å ta ansvar for mer enn seg selv. At der i livet finnes hindringer for den ubegrensede frihetsutfoldelse trenger ikke være den sanne frihetens motsetning. Snarere kan de være dens forutsetning. Friheten må gis et innhold. Den kan ikke bare være frihet fra noe, den må også være frihet til noe. Frihetens forpliktelse gir mening, retning og identitet.

Her er den moderne filosofen på bølgelengde med Paulus, som i sin frihet har gjort seg selv til tjener¹⁰. Og ifølge Mesteren selv er det forpliktelse på sannheten som gir den rette frihet¹¹. Menneskets frihet ligger dypest sett i det å være skapt i Guds bilde, og i muligheten til å bli Gud lik. Og det er først og fremst en frihet til å elske.

De dristige sjøfarende munkene hadde i storm og stille på havet lært noe viktig om frihetens vesen og vilkår. Og fortsatt kan havet og seilasen gi oss bildene til drømmen om det evige frihetens rike:

Ytterst ute i synsranden
ligger det,
skipet med korset i seilet.
Ubevegelig,

⁹ Lars Fr. Svendsen: *Frihetens filosofi*. Universitetsforlaget, Oslo 2013

¹⁰ 1.Kor.9,19

¹¹ Joh.8,31-32

dag ut og dag inn.
Av og til nesten usynlig i havdisen,
andre ganger skinnende
som gull i solnedgangen.
Det er ikke alltid jeg tenker på det,
i mitt urolige jag langs strendene.
Men jeg vet at det ligger der
- og venter.
Når så min time kommer
vil jeg i det fjerne høre lyden
av gangspillet som løfter ankeret,
og smellet i seilene som heises
når skipet setter kurs
mot min strand.
Da ber jeg om at du selv, Herre,
griper roret for seilassen
over fjerne oseaner,
under glitrende stjernehimler,
fram til evighetens
lysende strender.¹²

Artikkelen ble skrevet til et temanummer om frihet i det svenske tidsskriftet Pilgrim (nr. 1, 2013).

¹² Harald Olsen: Bønn ved havet. Utstein Pilegrimsgard, Mosterøy 2009.